

Jánosi Katalin

DRÁMAI HÓNAPOK NAGY IMRE ÉS MÁRTÍRTÁRSAI 1989. JÚNIUS 16-I TEMETÉSE ELŐTT

Tisztelt Konferencia!

Köszönöm a meghívást, a megtisztelő felkérést – amit nehezen vállaltam el a számomra nagyon is személyes és fájdalmas két téma (1956 és 1989) miatt. De tekintettel a reformkörök munkájára, majd az 1989. május 20-i szegedi gyűlésre, az ott született határozatra, több barátomra, ma mégis itt vagyok... Mert Szegeden itt kell lennem.

Próbáltam objektíven közelíteni a témát, újra elővettem a korszakban készült írásokat, képeket, az általam (is) szerkesztett „temetés”-könyv bő anyagát – hihetetlenül érdekes ez az egész, immár történelmi út, folyamat. Ám az időkeretbe nem fért volna bele egy ilyen alapos áttekintés. Úgy, hogy maradnom kellett mégis a személyességnél. Amit elmondok, nem lesz természetesen egy mélyinterjú, de közelíti a teljes igazságot. Előre elnézést kérek az így természetesen kimaradó nevek, dátumok, neves társaságok, esetleg még fontos események említetlensége miatt.

Sok emberrel találkozom, akik a mai napig meghatározó emlékképként említik fel 1989. június 16-át. A fotókat nézegetve azon gondolkodtam, miféle múlttal, honnan érkezett a Hősök terére az a rengeteg ember? Milyen háttérrel, miféle akarattal, szándékkal határozták el százezrek, hogy el kell menniük, ott kell lenniük? Százezer féle ember... százezer féle múlttal... és százezer féle akarattal. Mennyi szenvedés és mennyi vágy a jövő felé...

Vajon teljesültek-e azok a remények?

De nézzük, én honnan jöttem, milyen múlttal érkeztem a térre, mit éreztem, gondoltam azon a különös, katartikus napon?

Az előadásom címében foglalt, 1989. június 16-át megelőző 'drámai hónapok' bizony inkább drámai évtizedek voltak. Hiszen ahogy 1989. június 16-a története, úgy az én személyes múltam gyökerei is a forradalomhoz kapcsolódnak, jelesen talán leginkább ahhoz a naphoz, amikor 1956. november 4-én végképpen drámai fordulatot vett az ország, benne családom és az én életem.

Távirati stílusban, villámgyorsan folytatva:

- Pár hét menedékjog a Hősök terén lévő jugoszláv nagykövetségen, körben orv- és mesterlövészekkel, ránk célzó páncélosokkal; árulás; szabadulólevél hamis ígérettel;

csalás, erőszak és túsdráma... Románia. Fogolytábor, gépfegyveres örök, éjjel szabadon engedett kutyák. Míg én két évig tús voltam a világ második legerősebb birodalmának markában: itthon megtorlás; nagyapám koncepciók pere; ítélet és halál, melyről csak megkésve, egy újságfecni odavetésével értesítettek bennünket.

Majd újra itthon; holttest nincs, sír nincs; presszió, megfigyelés és megfélemlítés. Apám börtönben, anyám, nagyanyám nyilvánosan meg sem jelenhet; ha a sírt kutattuk a temetőben, az örök elhajtottak, ünnepek, évfordulók közeledtével lovasrendőrök kergettek ki a 301-es parcellának még a környékéről is. A diktatúra kemény időszaka.

Apám szabadulása; rendőri megfigyelés, ránk köszönő titkosrendőr a kapu alatt, az utca másik oldalára átsiető régi „ismerősök”, „barátok”. 1968-as prágai bevonulásunk hírére édesapám elhunyt infarktuszban. Nagyon zárt, belső emigráció. A diktatúra puhább időszaka.

Majd több évtizednyi gyilkos hallgatás vagy mocskolódo beszéd után aztán (sok minden következtében) eljött a változás szele, és 1988. júniusa.

A TIB felhívására 16-án a budapesti rákoskeresztúri új köztemető bejáratánál vagy 500-an gyűltünk össze, a kifeszített lyukas zászlóval besétáltunk a 301-es parcelláig, amelynek képe riasztóan elszomorító volt akkoriban. Nagy Gáspár elszavalta Nagy Imréhez írott versét, '56-os elítéltek beszéltek, hangosan sorolták a megtorlásban kivégzettek neveit. Micsoda fantasztikus hatása volt annak, hogy legalább a temető magányában, de mégis – együtt, közösen, a tiszta, szabad égbolt alatt hangosan kimondhattuk mártírjaink neveit! S az ikonikus, addig csak szamizdatban terjedő Nagy Imre-vers is elhangozhatott!

Aztán a nap folyamán a budapesti közterületeken több helyen (például a Batthyány-Nagy Imre örökmécsesnél) a megemlékezéseket a rendőrség durván megzavarta. A forradalom eltiprása, nagyapám kivégzése óta először az utcákon hosszasan skandálták Nagy Imre nevét, s ez rendszerdöntő skandalum volt akkoriban. A kemény tömegoszlatás, a gumibot használata, az előállítások – mind, mind egyértelműen politikai demonstrációvá avatták a napot.

A külföld is reményt adott, hogy a hatalomnak változtatnia kell addigi álláspontján. Erőteljes nyomást jelentett az addig a rehabilitációt, de még a holttestek kiadását is szélsőségesen elutasító magyar pártállami vezetésre, hogy 1988. június 16-án Párizsban, a Père Lachaise temető 44. parcellájának dízsírhelyén avatták fel Nagy Imre és mártírtársai és a magyar forradalmárok síremlékét. 186 világhíres személyiség, védnök és 27 Nobel-díjas támogatta az ügyet. A temetői és későbbi ünnepség, a beszédek, Nagy Imre leányának és az özvegyeknek a világ előtt való megjelenése is nagy nemzetközi visszhangot váltott ki. Nagyapám kivégzésének 30. évfordulóján csodálatos biztatást jelentett ez az esemény is számunkra.

Újabb nagybetűs „JEL” volt 1989 elején a forradalom népfelkelésként való említése, meghatározása ... ezt a ma embere alig-alig érti, micsoda nagy dolog volt ez akkor! De az itt lévők pontosan tudják, miről beszélek.

És hogy 1989-ben, június 16-án konkrétan honnan is érkeztem a Hősök térére? A világ egyik legszomorúbb, legkegyetlenebb helyéről – az exhumáció folyamatából. Erre lelkileg nem voltam felkészülve, hogy ezen is át kell esnünk a tisztes temetésig...

A temetőből érkeztem, a felkutatott síroktól. Szeretteink oszló koporsói, porladó csontjai, az elmúlás, a halál mellől érkeztem a térre, az új tudás birtokában, hogy milyen kegyetlenül bántak a forradalom mártírjainak még holttestével is a gyilkosok!

Ahogy talán ismert, először a Kisfogház udvarán földelték el Nagy Imre, Maléter Pál és Gimes Miklós holttestét – mindenféle limlomot hordtak a felásott hantokra, hogy ne legyen észrevehető a friss ásásnyom – a megoldást persze ideiglenesnek vélték, ezért textíliába csavarták, összedrótozták a testeket, furnér dobozba tették, melyet végül kátránypapírba tekerve szintén összedrótoztak. Az áttemetés a közeli 301-es parcellába 1961. február 24-ének sötét délutánján zajlott le. Régen szokás volt a megalázás (bűnözőkkel szemben persze), hogy arccal lefelé temették el a kivégzettet, de megdöbbentett bennünket ez az eljárás mártírjainknál. Itt valószínűleg még az azonosítás ellehetetlenítésére, végzetes megakadályozására is szolgált a módszer.

Végül Nagy Imrét Borbíró Piroska néven, Malétert és Gimest egy koporsóban Naszladi Péter néven temették el.

A megtévesztést szolgálta az is, hogy a börtön nagykönyvében máig csak az szerepel, hogy hiány volt aznap, június 16-án a névsorban, a létszámban. Nem merték beírni – Nagy Imrét, a forradalom miniszterelnökét kivégezték...

Mindezt mi ott, a temetőben, apránként csepegtetve tudtuk meg. A késleltetés, kutatás-imitáció nyilvánvalóan azt a célt szolgálta, hogy bizonyítsa – a hatalom ártatlan, semmiről sem tud. Csepegtették az információkat, mint a mérget, és valóban, feledhetetlenül mérgező is ez a tudás. Rettenetes, feszült légkörű, gyötrelmes napok voltak azok, melyeket sohasem lehet elfelejteni. Ott élhettük át igazán, talán először, hogy ők valóban meghaltak, hiszen addig se holttest, se koporsó, se sír. Sohasem búcsúzhattunk el nagyapámtól, de ez... ez rettenetes, embertelen procedúra volt. Ellenségeimnek sem kívánom.

Végül megismerhettem nagyapám kivégzési jegyzőkönyvét is, benne a szörnyű tény, hány percig is tart a haláltusa, mire a kivégzettnek valóban megáll a szíve. Mi zajlódhat le a lélekben 7 perc alatt?

Talán az egész élet...

1958. június 16-a hajnalán 5 órakor kezdődött mártírjaink kivégzési procedúrája, a jegyzőkönyvben rögzítették, hogy Nagy Imrén az ítélet végrehajtása 5 óra 9 perckor megtörtént, majd rögzítették azt is, hogy a forradalom miniszterelnökének szíve 5 óra 16 perckor állt meg.

Erre mondja ma a jobboldal, az 1956-os emlékév kormánybiztosa, hogy „szép halála volt”. De nem eltagadható, hogy a baloldal is durván megosztott '56 megítélésében és Nagy Imre kivégzésének kérdésében.

Mindezek után mi is lehetett volna a lelkemben a Hősök terén, mint elégtétel. Elégtétel a halottainkra, mártírjainkra, drága nagyapámra nézve.

Egy isteni igazságszolgáltatással felért az a látvány, ahogy a fekete posztón fellépdeltem a koporsókhoz, s körülnéztem a téren. Az a tömeg, az a rengeteg mondanivalótól súlyos csend, méltóságteljes hallgatás!

Tény, hogy június 16-a a feltámadás napja lett a nemlétre és feledésre ítélték számára. Őszintén szólva ez volt az első, s talán az egyetlen gondolatom, mely betöltötte egész bensőmet. Közeledve a nagy naphoz előre is érezhető volt, de ott fent, a koporsók mellől végigtekintve a teret betöltő sokaságon, már tudtam is – 1989. június 16-a hatalmas fordulópontra Magyarországnak történetében.

E napon a legszélesebb nyilvánosság előtt megtisztult a mártírok és 1956 emléke, és június 16-a a múlt rendszer bukásának, szimbolikus temetésének napja lett.

Talán érzik a hangomon még ma is az elfogódottságot – akkor egész nap én valóban ebben a szinte eufórikus érzetben lebegtem. Őszintén szólva: mit is érdekelt, hogy a politika mit mond, ki mit tárgyal, ott és a háttérben, milyen ügynökök szaladgálnak köztünk a téren! Hál' isten, nem is sejtettem, mit hoz a jövő. Csak szegény nagyapámra gondoltam ... hogy végre eljött számára az igazság pillanata.

Református neveltetése okán nagyapámtól nem állott messze a hit világa, s a fejemben az járt:

„Ama nemes harcot megharcolta, futását elvégezte, a hitet megtartotta. Végezetül eltéteget néki az igazság koronája, melyet megád néki az Úr, amaz Legfelsőbb Bíró.”

Az igazság koronája...

De ha kissé higgadtan idézzük fel 1989. június 16-át, úgy is meg kell állapítanunk, hogy egy olyan katartikus közösségi élmény tárul elénk, melyre alig-alig van példa köztársaságunk történetében. Százvezrek gyűltek össze a budapesti Hősök terén, hogy tanúságot tegyenek 1956 forradalmáról, s a nemzeti emlékezet tisztívízében megfürdetve a mártírok nevét, hitet tegyenek vértanúságuk, a hazáért hozott áldozatuk előtt.

Százvezrek hozták el virágaikat és végre nyilvánosan, közösen átélhető gyászukat az áldozatok koporsóihoz.

Három évtizednyi bénult csend után közösen, együtt hallgattuk meg a kivégzettek hosszú névsorát – a több száz áldozat neve tisztán, szabadon szállt a tér felé. Ha percekre, órákra, talán egy napra is – de a népből, a tömegből akkor és ott – nemzet lett. Történelmünkben azóta sem tudok ilyen pillanatról.

A nap végén a 301-es parcella – amely évtizedekig volt szó szerint és átvitt értelemben is *Isten háta mögötti hely* – sötét titkaitól megszabadulva, méltó módon, tisztelgéssel és imával fogadta ismét magába feledhetetlen halottaink meggyötört testét, s hirdeti e naptól az ott nyugvók vértanúságát, emberi nagyságuk példáját.

Feledhetetlen nap volt ez számomra. Bármit is elkövet a politika azóta, hogy kiforgassa tényeit, üzeneteit, számomra megmarad a feltámadás napjának.

Mára 1956 és 1989 is megosztó, ünnepelhetetlen emlék maradt csupán. Sebek a nemzet testén. Vajon begyógyulnak-e valaha?

A forradalmat a pártok koncnak tekintik, valós tartalma rég elveszett, a nemzet wellness-hétvégéje lett belőle.

1989. június 16-át is átfestették, vértanúink halálának és temetésének napja szégyenteljes Omega-koncertes vígassággá változott. Ahogy a kurzustörténész hölgy – érzékeny lélekről tanúságot téve – kinyilvánította: június 16-át (Nagy Imre és mártírtársai halálának napját!) örömnéppé teszik a nemzet számára. Mintha október 6-án is (kegyeletsértő módon) vígan ropnánk Aradon vagy a Batthyány örökmécsesnél!

Míg 1956-ban, majd '88–'89-ben Nagy Imre nevét skandalta a tömeg az utcákon, ma egy éve a kulturális államtitkár jelentette be, hogy Nagy Imre nevét kiradírozzák a forradalom történetéből. Bár ezt senki nem akarta elhinni – idén, a forradalom 60. évfordulóján ez megvalósult: Nagy Imre nevének említése, arcképe is „aktuálpolitikai provokációnak” lett nyilvánítva számos helyen. Arcmását kiretusáltatták, tevékenységének még a nyomát is kitöröltették, ahol fellelték, nevének, szerepének megörökítését az '56-os emlékbizottság egy fillérrel sem támogatta.

Úgyhogy kedves reformkörök, munka van, lehet dolgozni – újra...

Hazugság-hegyek vesznek körül bennünket, pedig ott, a Hősök terén egymás kezét fogva tettünk hitet (mint a magyar történelemben annyiszor már!) egy szabad, közös új világ megteremtése, egy demokratikus, szabad és független magyar köztársaság felépítése mellett.

Ahogy itt körülnézek, mindannyian idősek vagyunk, beleöregedtünk a múlt csatáiba. A fiataljaink pedig '56-ot és '89-et is feledve szerteszóródnak a világban.

Valamit nagyon elrontottunk...

Mindezekért is nehezen vállaltam el a felszólalást. Talán egy pozitívabb nyitányal kellett volna indulnia e konferenciának. De az én történetem – ez.

Jánosi Katalin: Drámai hónapok...

Abban a reményben, hogy Önöktől mást (pozitívabbat, reménykeltőbbet) fogunk megtudni – kívánok értékes perceket, tartalmas órákat, színvonalas előadásokat a tisztelt konferenciának, és erre az előadók névsorát átnézve minden reményünk meg is van.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Szeged, 2016. december 8.

Jánosi Katalin